

T.C.
AMASYA VALİLİĞİ

I. AMASYA ARAŞTIRMALARI

(13-15 Haziran 2007)

I. Kitap

Tarih İçinde Amasya
Tıp Tarihinde Amasya

Editör
Yrd. Doç. Dr. Yavuz BAYRAM

AMASYA

T.C.
AMASYA VALİLİĞİ
Yayın No: 23

Genel Koordinatör

M.Celalettin LEKESİZ
Vali

Düzenleme Kurulu

Ahmet ERDOĞDU
(Vali Yardımcısı)
Metin KARAÇAGA
(Amasya Belediye Başkan Yardımcısı)
Hamdi YANIK
(Amasya Valiliği Basın ve Halkla İlişkiler Müdürü)
Dr. Avni ERDEMİR
(Amasya Milli Eğitim Müdürü)
Mahmut KESKİNER
(Amasya Milli Eğitim Müdürlüğü Teftiş Kurulu Başkanı)
Yrd. Doç. Dr. Yavuz BAYRAM
(Hitit Üniversitesi Öğretim Üyesi)
Yrd. Doç. Dr. Emine ALTUNAY ŞAM
(Amasya Üniversitesi Öğretim Üyesi)

Editör

Yrd. Doç. Dr. Yavuz BAYRAM
(Hitit Üniversitesi Öğretim Üyesi)

ISBN: 978-975-585-846-3

AMASYA'NIN DANIŞMENDLİLER TARAFINDAN FETHİ VE AMASYA'DA YAPILAN İLK ÇEVRE DÜZENLEMESİ

*Kâmil ŞAHİN**

Amasya, içinde bulunduğu askerî stratejik konumu sebebiyle, tarihte önemli bir yere sahiptir. Ayrıca Roma ve Avrupa'dan gelip, Hindistan'a kadar uzanan İpek Yolu üzerinde, Orta Karadeniz bölgesinin Samsun çıkış noktasının İç Anadolu'ya açılan geçit noktası üzerinde ve önemli bir stratejik öneme sahiptir.

Bu nedenle, Emevîler döneminde İstanbul üzerine yapılan seferlerde, önce Amasya ele geçirilir, daha sonra İstanbul üzerine harekate devam edilirdi. Çünkü Askerî tabirle yanı koruma tabir edilen, Samsun çıkışı kontrol altına alınmadan yapılacak bir harekatta, Karadeniz'den gelen Bizans kuvvetleri, arkadan çevirme ile İslâm ordularını, daha Anadolu'da iken etkisiz bir duruma getirebiliyorlardı. Danışmendiler tarafından inşa edilen Merzifon Kalesi de bu nedenle yapılmıştı.

Amasya, Emevîler döneminde birkaç defa İslâm orduları tarafından ele geçirilmiştir. Emevî Halifesi Abdülmelik vefat edip yerine oğlu Velid geçince, Anadolu fütuhatını gerçekleştirmek ve İstanbul'u ele geçirmek üzere bir sefer düzenledi. Emîr Mesleme b. Abdülmelik'i 89/707 yılında büyük bir ordu ile Dârende ve Tokat üzerinden Amasya'ya geldi ve Amasya'yı fethini sağladı ve burada görevliler bırakarak geri döndü. Emevîler ile Abbasîlerin İstanbul üzerine yaptıkları seferler sırasında, Amasya birkaç defa İslâm orduları ile Bizanslılar arasında el değiştirmiştir.¹

I. Amasya Fâtihi İltekin Gâzi

Amasya, Müslüman Türkler için çok önemli bir merkez olarak kabul ediliyordu. Amasya 464/1071 Malazgirt Zaferi'nden sonra, Alp Arslan'ın komutanlarından ve Danışmendli Devleti'nin kurucusu Melik Ahmed Gâzi'ye,

* *Seçuklu Tarihi Araştırmacısı (veyissahin@hotmail.com).*

¹ Hüseyin Hüsameddin Yasar, Amasya Tarihi, Nemci İstikbal Mat. 1329-1332/c. 2. s. 207.

Malatya, Sivas, Kayseri, Tokat, Çorum, Çankırı ve Kastamonu gibi vilayetlerle birlikte iktâ suretiyle verilmişti.

Melik Ahmed Gâzi 467/1074 yılında, Malatya, Sivas, Tokat illerini ele geçirince Amasya üzerine harekate başladı. Melik Ahmed Gâzi yanında Harizm Türklerinden olan komutanı İltekin Gâzi ve diğer komutanlarla birlikte Amasya'yı kuşatmaya başladı.

Amasya Fâtîhi İltekin Gâzi, anne tarafından Amasya iline bağlı Amasya-Tokat yolunun yaklaşık 35. km. sinin sağına düşen Kale köyü'ndendir. Bu köyün Bizans döneminde ilk önceleri adı Milkis iken daha sonra "Tamasun" adında bir Papaz bir köyde yerleşmiş ve onun adına nisbetle de Tamasun köyü denilmiştir.² Danişmendliler tarafından fethinden sonra bu köy "Danişmendli" ismini almıştır. Daha sonra tarihî Kale'sine nispetle de "Kale Köyü" denilmiştir. Osmanlı döneminde bu köyden yetişmiş birçok İslâm bilginleri bulunmaktadır.

Danişmendname'de bu köy konusunda şöyle denilmektedir: "*Artuhî Amasya yakınlarında Menkuriye (İskilip)*³ yoluna doğru yürürken, yolu bir yazıya düştü. O yazıda bir su kenarında abdest alıp, sabah namazını kılıp atına bindi ve yolda giderken yolu bir köye uğradı. Bu köyün adı Milkis idi. Bir delikanlıya rast geldi. Artuhi geçip giderken, o delikanlı Artuhî Bey'e hoş geldin Artuhî Bey dedi. Artuhî: Sizin benim adımın Artuhî olduğunu nereden bildiniz dedi. O da: Rüyamda Peygamberimizi gördüm ve bana İslâm'ı telkin etti. Ben Müslüman oldum. Sizin geleceğinizi bana Peygamberimiz rüyamda haber verdi" dedi. Benim adıma İLTEKİN derler. Bu köyün adına Tamasun'dendir. Eskiden bu köyde bir ruhban yaşarmış adı Tamasun imiş, onun adına nisbetle bu köye Tamasun denilmiştir.

*Bizim aslımız Bağdat'tandır. Babam ticaret maksadıyla buralara gelirmiş, Bezirgan iken bu köye gelip yerleşmiştir. Papazın bir kızı varmış. Babam kızını istemiş. O da Hıristiyan olmasını şart koşmuş. Babam diliyle söylemiş fakat kalben tasdik etmemiştir. O kızdan iki oğlu olmuştur. Birinin adını İltekin, diğerinin adını da Karatekin koymuş.*⁴

² Danişmendnâme, Meclis. 12, s. 97.

³ İrene Melikoff, Danişmendname'de bu köyün ismini farklı olarak yazmış ve Çankırı zannetmiştir. Halbuki Çankırı'nın adı başka İskilip'in adı başkadır. İrene Melikoff'tan kaynak verenler de aynı şeyi söylemişlerdir.

⁴ Danişmendname, Meclis. (Danişmendnâme, Meclis, 11, s. 9713; Hüseyin Hüsamettin, Amasya Tarihi,

2. Amasya'nın Danişmendliler Tarafından Fethi

Danişmendli Devleti'nin kurucusu Danişmend Ahmed Gâzi (1071-1085), Tokat ve Amasya'ya ondört saat mesafedeki Turhal'ı Bizanslılardan ele geçirdikten sonra, 467/1074 yılının Regâib Gecesi sabahında Amasya üzerine harekete geçti. Danişmend Ahmed Gâzi'nin komutanlarından Talî'a (öncü kolu kuvvetleri komutanı) İltekin Gâzi, Amasya Yeşilırmak'ın Güney Boğazı önünde, şimdiki Derbend Bağları hizasında yerini aldı. Fakat ilkbahar aylarında, Amasya Yeşil Irmak'ı çoşkun aktığı için her tarafı su basmıştı.

Boğazın her iki tarafı da müstahkem birer kale durumunda idi. Fon, Ferhad, Kelkis, Dağları ve Ferhad arası mahşer gibi Rum askerleriyle (mestur) kuşatılmıştı. Fon Dağı'nda Harşene Valisi Şeddad, Jutatus ve Kelkis Dağı'nda Yenkonıye (Çorum) Bey'i Nestoros ve Ferhad arasında merkez komutanı General Mitrakiyus, askeri idare ediyordu. Bizans İmparatorluğunun bu kadar kalabalık bir orduya sahip olmalarına rağmen, Bizans ordusu elverişli olmayan çok zor ve dar bir arazide, Horasan ve Harizm erenlerinden meydana gelen Türk Süvari kuvvetleri karşısında, Amasya Boğazında yere serilmişti.

Bizans kuvvetlerinin merkez kumandanı General Mitrakiyus, Ferhat Dağı arasında sarp bir bölgede, kendisine siper ittihaz edilerek, şiddetli bir surette şehri müdafaa etmişti. Yeşil Irmak Ferhad arasının dar yerini kapatmış olduğu için, ilerisine gitmek imkânı azalmış bulunuyordu. Bununla beraber Fon Dağından yağın Ok yağmuru pek çok hasarını mücib olarak, Emir Ahmed Gâzi'nin bulunduğu bölgeyi zora sokmuş olduğundan, ric'at ederek YEŞİL Irmak'ın inmesini beklemenin daha doğru olacağını uygun buluyordu.

Baş komutan Danişmend Melik Ahmed Gâzi, Amasya bölgesi ve Amasya Kalesi'ni çok iyi bilen Komutanı, İltekin Gâzi'nin de tasvibi üzerine, düzenli bir şekilde ordusuna ric'at emrini verdi. Danişmend Ahmed Gâzi, Kaynar sahrasında ordusunun çadırlarını kurdu ve ordusunun levazimatını gözden geçirip, tedarik ettiği bir sırada, Malatya'dan on beş bin kişilik, bir imdat kuvveti daha geldi. Danişmend Ahmed Gâzi'nin, daha önce fethettiği bölgelerden Zile, Tokat, Sivas ve Niksar bölgesinin korunması için bıraktığı, alayları da ordusuna takviye ederek, çeşitli kollardan çok kuvvetli askerî istihbarat bilgileri almaya çalışıyordu. Danişmend Ahmed Gâzi, kuvvetli bir askerî istihbarata sahipti. Amasya fethinde tertip ettiği kollar ve Harşene Kalesi içine gönderdiği, askeri istihbarat görevlileri vasıtasıyla, Bizans ordusunun durumu hakkında bilgiler ediniyordu.

Bizans'ın Amasya Vâlisi Jotatus, amcası oğlu olan Bizans İmparatoru Aleksiyos'tan yardım istemişti. İmparator da, Ankara ve Kastamonu

bölgesindeki kuvvetleri onun emrine sevk etmek istiyordu. Fakat Danişmend Ahmed Gâzi'nin komutanlarından Türbesi İstanbul Alemdağ'da bulunan Türk komutan Torasan Gâzi, İstanbul üzerine sefer düzenlemiş ve Ankara'yı ansızın fethederek ele geçirmiş Bizans'a, Avrupa ve İstanbul'dan gelebilecek kuvvetlerin de önünü kesmişti.

Danişmend Ahmed Gâzi'nin komutanı, İltekin Gâzi bölgeyi çok iyi bildiği için, kan dökmeye mahal kalmaksızın Kalenin zaptını düşündü. Esir alınan Amasya Vâlisi Şeddat'ı önüne katarak, askeri manevra ile İltekin Gâzi bir savaş taktiği düşündü. Esir olan Şeddat'ı önüne katıp, 14 Şaban 467 Perşembe günü /04 Nisan 1075 Berat Gecesinde Şeddat'a Kalenin kapısını açtırdı. İçeri giren Danişmendli Türk kuvvetleri, âniden kale muhafızlarını etkisiz duruma getirdi. İkinci kapıyı açtırdı. Buradaki Bizans kuvvetlerini de etkisiz bir duruma getirdikten sonra, son kalenin kapısını da açtırdı. Şiddetli çarpışmalar sonunda 14 Şaban 467/ 04 Nisan 1075 yılının Berat Gecesi'nde Amasya'yı Bizans ordularının elinden alınıp fethederek, ebedî Türk yurdu yaptı.⁵ Danişmend Ahmed Gâzi de Amasya'ya ilk kadı (Vâli) olarak Celaleddin Abdurrahman el-Harzemî'yi tayin etmiştir.⁶

İltekin Gâzi, Danişmend Ahmed Gâzi ile birlikte Amasya'ya ilk defa, bu taraftan girip Amasya Kelkis Kalesi'ni tahrip ettiği için, sonradan bu bölgeye "İLTEKİN GÂZİ" denilmiştir. Sonradan İltekin Gâzi için, burada kubbeli bir büyük türbe inşa ettirilmiştir. Türbede Danişmendli Komutanlarından Kadem Paşa ile Cihan Hatun da yatmaktadır. Eskiden Amasya'da her yıl 14 Şaban 467/ 04.Nisan 1075 günü İltekin Bağları denilmektedir. Amasya halkı eskiden topluca buraya gelirler ve Amasya Fâtihi İltekin Gâzi'nin Türbesini ziyaret ederlerdi. Bu nedenle, 14 Şaban Akşamı olan Berat Gecesi'nde, mahalli ziyaretler yapıldığına dikkat edilirse, bu fetih günü bir hatırası olduğu anlaşılır.⁷

İltekin Gâzi Türbesi: Hüseyin Hüsamettin Efendi'nin bize bildirdiğine göre; İltekin Gâzi Türbesi eskiden dört taş sütun üzerinde, yüksek kubbeli türbe imiş. Günümüzde ise; antika arayıcıları tarafından, türbede yatan bu değerli Türk komutanlarının, kırılmadık ve tahrip edilmedik, sadece kubbesi kalmıştır. Bazı yabancı kimseler, bazı duyarsız kimselere hazîne var gibi yalan sözlerle, para vadederek, Müslüman Türk komutanlarımızın kabirlerini tahrip ettirecek öcünü almaya çalışmışlardır.

⁵ Danişmendnâme, Meclis. 13, s. 129; Müritü't-Tevârih, s. 319 (Danişmendliler çok ganimet aldılar. s. 319)

⁶ Hüseyin Hüsamettin, Amasya Tarihi. C. 2. s. 270.

⁷ Hüseyin Hüsamettin Yasar, Amasya Tarihi, c. 2, s. 277(377).

Sonuç olarak: Danişmend Ahmed Gâzi komutasındaki yaklaşık 40.000 kişilik bir kuvvetle, kendinden çok fazla Bizans kuvvetlerini, ülkesi içinde ve halkı arasında sağladığı birlik ve beraberlik sayesinde imha etmişlerdir. Görülüyor ki, birlik ve beraberliğimizi koruduğumuz takdirde, üstesinden gelemeyeceğimiz hiçbir sıkıntı olamayacaktır.

3. Amasya'da Çevrecilik

Danişmendliler bir taraftan Bizans İmparatorluğu ile savaşırken, diğer taraftan da Amasya Yeşilırmak kenarlarında İçeri Şehir denen bölgede, Danişmendli Devleti'nin kurucusu Melik Danişmend Ahmed Gâzi, 467/1074 yılında Amasya'nın Fethinden sonra: *"Amasya'da Sultan Bayezid Câmîi karşısı, Yeşil Irmak'ın öbür geçesinden-Amasya Şehir Kulübüne kadar olan yer tarafında içeri şehir denen yerde 478/1085 öncesi çevre düzenlemesi yapmıştır. Şehir Kulübü'nden Harşene Oteli arası-Karşiyaka mahallesi yeridir."*

Danişmend Gâzi adına düzenlenen 560/1164 tarihli Vakfiyede, bu İçeri Şehir denen yerin ismine de "Altı Bahçeler" adını verdiği vakfiyesinde yazılıdır.⁸ Bizim 1996 yılında Antalya'da yapılan Üçüncü Çevre Şûrasında Bildiri olarak sunduk. Şurada alınan kararlara da geçti. Daha sonra bizim bu çevrecilikle ilgili yazımız, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Vakıf ve Kültür Dergisi ile Bizim Danişmendliler Döneminde Niksar (1071-1178) kitabımızda da yayınlanmıştır.

Amasya şehrinin ortasından akan Yeşilırmak'ın eski adı İRİS ve İRİK'tir.⁹ Bizans Döneminde (İris) olarak bilinmektedir. Osmanlı döneminde üzerinde yüzlerce dolap olup bu dolaplar vasıtasıyla, Amasya bağ ve bahçelerinin sulandığını Hüseyin Hüsametdin söylemektedir.¹⁰ *Danişmend Ahmed Gâzi döneminde (1074-1085) yıllarında Amasya içinden akan Yeşil Irmak, çok temiz aktığı için, kenarlarındaki söğüt ağaçlarının yeşilliği de Irmak'a aksettüğinden dolayı, Danişmend Ahmed Gâzi döneminde bu nedenle bu Irmak'a Yeşil Irmak adını vermişlerdir.*¹¹

Osmanlı döneminde Amasya Yeşil Irmak'ın temiz tutulması ve suyundan abdest alınması gibi konularda, Yazma nüshası ve müellif hatları bizim kitaplığımızda bulunan, aslen Çorumlu olan Amasya Müftüsü Mustafa Vâzih

⁸ Danişmendli Vakfiyesi 560/1164 Tercümesi, Kâmil Şahin, Danişmendliler Döneminde (1071-1178), Niksar 1999, s.114

⁹ Hüseyin Hüsametdin, Amasya Tarihi, c. 1. s. 90.

¹⁰ Hüseyin Hüsametdin, Amasya Tarihi, c. 1. s. 90.

¹¹ Amasyalı Em. Yarb.

Efendi (ö.1842) ile Amasya Müftüsü Abdurrahman Kâmil Yetkin'in (ö.1941) fetvaları vardır.

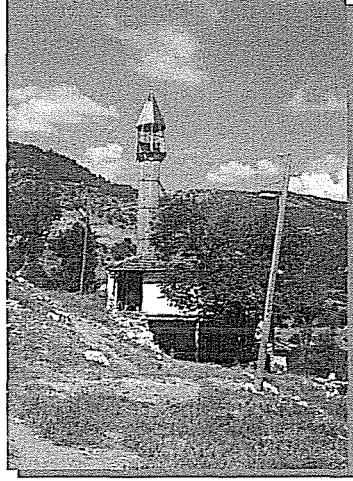
SONUÇ

Amasya Danişmendliler tarafından 04.04.1074 Berat Gecesi sabahında fethedilmiŐtir. Danişmendli Devleti'nin kurucusu Danişmend Ahmed Gâzi ile onun komutanı ve Amasya Fâtihi İltekin Gâzi Amasya'yı ebedî bir Türk şehri yapmışlardır. Çevreciliđi o dönemde başlatmışlar ve Yeşil Irmak'ı da bize tertemiz teslim etmişlerdir. Biz de bugün, ecdadımızın bize emanet ettiği *Amasya'yı ve YeŐilirmak'ı tertemiz olarak, ilk çevreciliğin burada başlatıldığını dünyaya ilan etmemiz en büyük dileğimizdir.* Aynı zamanda, bugün Amasya Fâtihi İltekin Gâzi ve diğer Müslüman-Türk komutanlarımızın kabirlerini, hazine arayıcıların tahribatından koruyarak, *harap olmuş türbesini yeniden tamir etmeliyiz.*

KAYNAKLAR

DâniŐmendnâme; Mirkâtü'l-Cihad.;Tarih-ı Âl-i Selçuk der-Anadolu, Anonim, Paris Nüshası; İbni Bîbî,el-Evâmiru'l-Alâiye fi'l-Umûri'l-'Ala'iye; Mürütü't-Tevârih; Mustafa Vâzih, Belâbiliü'r-Râsiye fi-Riyazi Amasiye, Müellif Hattı bizim Kitaplığımızdadır. Bu nüsha diğerlerinden farklı ve ilaveli bir nüshadır. Amasya Tarihi'nin basılmış ciltleri, Hüseyin Hüsamettin Yasar'ın Hocası Amasya Müftüsü Abdurrahman Kâmil Yetkin ile oğlu Sabri Yetkin tarafından Tashih edilmiştir. Bu nüshanın Diyanet İslâm Ansiklopedisi, c. 18. s. 552'de bizde olduğu yazılıdır.

FOTOĞRAFLAR

*Amasya Kale Köyü'nde Danişmendli dönemine ait
câminin yıkık durumu (H. 466/467 /1074-75 M.?)*

Danişmendliler Dönemi Amasya Kale Köyü'ndeki caminin mihrabı

*Amasya Danişmendliler Dönemi İltekin Gazi Kale Köyü Câmii'nin
Danişmendli dönemi damgaları*

*Danişmendli Dönemi Amasya Kale Köyü İltekin Gazi'nin annesi
Şefika Hatun'un Türbesi (Dış Görünüşü)*

*Danişmendli Dönemi Amasya Kale Köyü İltekin Gazi'nin annesi olduğu sanılan
Şefika Hatun'un Türbesi (İç Görünüşü)*

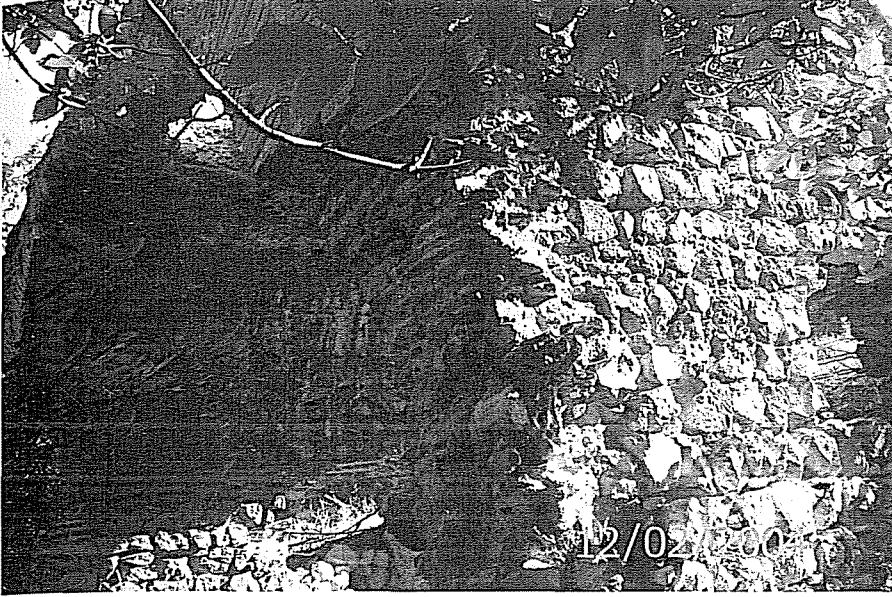
*Danişmendli Dönemi Amasya İltekin Gazi Köyü Tarihi Hamamı (dış görünüşü)
(H. 466/467 /1074 M.)*

Danişmendli Dönemi Amasya İltekin Gazi Köyü Tarihi Hamamı (İç görünüşü)

*Danişmendli Dönemi Amasya Fatih İltekin Gazi'nin harap edilmiř Türbesi
(Dış görünüşü) H. 499/500 - 1106 M.*

Danişmendli Dönemi Amasya Fatih İltekin Gazi Türbesi (İç görünüşü)

*Danişmendli Dönemi Amasya Sarıhan Camii önündeki
Danişmendli mezartaşının kırılmış durumu*